

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
ВІДДІЛ У СПРАВАХ НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
ЗАКАРПАТСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ім. ФЕРЕНЦА РАКОЦІ ІІ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЦЕНТР КУЛЬТУР НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЗАКАРПАТТЯ

РЕАЛІЗАЦІЯ

*державної мовної політики України та положень
протоколів міжурядових (Змішаної Українсько-
Угорської, Змішаної Українсько-Румунської,
Двосторонньої Українсько-Словацької) комісій
з питань забезпечення прав національних меншин
щодо вивчення української мови як державної в
загальноосвітніх навчальних закладах Закарпатської
області з навчанням мовами національних меншин*

**Матеріали міжнародного
науково-методичного семінару**

**9-10 червня 2009 року,
м.Ужгород, Закарпатська область, Україна**

Ужгород 2009

ББК 66.5(4УКР)

УДК 323.15(477)

Р 31

У цьому збірнику представлені матеріали доповідей, виступів та повідомлень учасників Міжнародного науково-методичного семінару на тему "Реалізація державної мовної політики України та положень протоколів міжурядових (Змішаної Українсько-Угорської, Змішаної Українсько-Румунської, Двосторонньої Українсько-Словацької) комісій з питань забезпечення прав національних меншин щодо вивчення української мови як державної в загальноосвітніх навчальних закладах Закарпатської області з навчанням мовами національних меншин", 9-10 червня 2009 року, м. Ужгород, Україна.

Висловлені у виданні думки належать виключно авторам. Повною мірою збережено авторську лексику, стиль і форму викладу матеріалу.

При повному або частковому відтворенні матеріалів зазначеної публікації посилання на видання обов'язкове.

ISBN 978-966-2195-50-7

- © Управління освіти і науки облдержадміністрації, 2009
- © Відділ у справах національностей облдержадміністрації, 2009
- © Кафедра української мови УжНУ, 2009
- © Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, 2009
- © Кабінет національних шкіл Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти, 2009
- © Центр культур національних меншин Закарпаття, 2009
- © "Поліграфцентр "Ліра", 2009

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА. Степан Ревак	7
Вітальна промова	13
Попович Михайло Андрійович.....	14
Брензович Василь Іванович.....	21
Розділ I. ДЕРЖАВОТВОРЧА Й ОБ'ЄДНУВАЛЬНА ФУНКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: АНАЛІЗ ТА ОЦІНКИ	27
Полянський Павло Броніславович. Задоволення освітньо-мовних потреб національних меншин в Україні	28
✓ Мотильчак Михайло Андрійович. Шляхи поліпшення вивчення української мови як державної у загальноосвітніх навчальних зкладах області з навчанням мовами національних меншин.....	36
✓ Лизанець Петро Миколайович. Державна мовна політика України та методика і методологічні засади викладання української мови у школах області з угорською мовою навчання	45
✓ Орос Ілдико Імрїївна. Педагогічний аспект оцінювання знань учнів шкіл із навчанням мовами національних меншин української мови та літератури в системі незалежного тестування.....	61
✓ Товт Михайло Михайлович. Проблеми освіти мовами меншин: причини і наслідки.....	75
Гайдош Іштван Ференцович. Шляхи реалізації державної мовної політики України та положень протоколу XIV Змішаної Українсько- Угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин щодо вивчення української мови як державної у загальноосвітніх навчальних зкладах з навчанням мовами національних меншин в м.Берегово Закарпатської області.....	85
✓ Борисова Єва Елемирівна, Герцог Юрій Вільгельмович, Лавер Катерина Михайлівна. Навчально-методичне забезпечення викладання української мови та літератури у навчальних закладах з угорською мовою навчання у зв'язку з підготовкою до зовнішнього незалежного оцінювання	93
↓ Черничко Степан Степанович. Проблемні питання викладання української мови у школах з угорською мовою навчання	105

Берник Зінаїда Михайлівна, Герзанич Маргарита Михайлівна, Івашкович Марія Миколаївна. Про удосконалення змісту навчальних планів в Ужгородській загальноосвітній спеціалізованій школі зі словацькою та українською мовами навчання і поглибленим вивченням іноземних мов	117
Гудзик Ірина Пилипівна. Практичне спрямування шкільного навчання української мови	125
Хорошковська Ольга Назарівна. Про зміст і структуру підручників з української мови для шкіл з мовами навчання національних меншин України.	135
Бондаренко Неллі Володимирівна. Текстоцентрична система вивчення державної мови: теоретичний і практичний аспекти	143
Повхан Катерина Золтанівна. Про підходи до визначення змісту навчання української мови у школах з мовами викладання національних меншин України	154
* Розумик Тамара Матвіївна. Засади новостворених чинних підручників з української мови для 5 і 7 класів шкіл з угорською мовою навчання	160
Філак Ірина Ярославівна. Лінгвокраїнознавство як елемент викладання української мови для студентів УжНУ – випускників шкіл з навчанням мовами національних меншин	169
Галас Алла Михайлівна. Оптимізація підготовки фахівців з українознавчих дисциплін для освітніх закладів з угорською мовою навчання	175
Хома Ольга Михайлівна. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності як педагогічна проблема	183
Соломка Едуард Тіберійович, Опачко Магдалина Василівна, Бойко Андріана Тіберіївна, Кишко Кароліна Миколаївна. Проблеми підготовки педагогів для загальноосвітніх закладів поліетнічного регіону	190
Ребрик Наталія Йосипівна. Використання методу проектів при вивченні української мови та літератури у школах із навчанням мовами національних меншин	206
Коляджин Наталія Омелянівна. Про підручник української мови «Доброго дня, Україно!»	222

Капраль Михаил. Ниредьгазька україністика: досвід інтенсивного розвитку	228
Лебович Вікторія. Деякі аспекти іспитів на атестат зрілості з іноземних мов в Угорщині	235
Модирко Ганна Михайлівна. Проблеми вивчення української мови та літератури у школах з румунською мовою навчання	244
Тодорюк Світлана Сильвестрівна. Сучасні підходи до організації викладання української мови у загальноосвітніх навчальних закладах Чернівецької області з румунською мовою навчання	254
✓ Бубняк Марія Антонівна. Шляхи подолання труднощів при вивченні української мови в школах з угорською мовою навчання	266
Розділ II. ВПРОВАДЖЕННЯ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНУ ПРАКТИКУ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ІЗ НАВЧАННЯМ МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ	273
✓ Ковтюк Іштван Яношович. Основні особливості та проблеми вивчення української мови угорцями та перекладу з української мови на угорську і з угорської мови на українську	274
Кордонець Олександр Анатолійович. Викладання курсу «Історія української літератури» студентам угорської філології ВНЗ: проблеми і перспективи	287
Гнаткович Тетяна Дмитрівна. Формування тестових технологій на уроках української мови як один з напрямків розвитку мовної особистості	292
Патай Марина Михайлівна. Методика та сучасні технології викладання української мови та літератури в загальноосвітніх закладах із навчанням мовами національних меншин	298
Рекіта Іван Юрійович. Методичне забезпечення застосування інноваційних технологій при викладанні української мови як державної у загальноосвітніх школах школах Тячівського району з угорською і румунською мовами навчання	306
Сабодош Марія Василівна. Проблеми та досягнення на шляху підвищення ефективності вивчення української мови	320
Цубера Ольга Юріївна. Застосування методу зіставлення на уроках української мови в школах з румунською мовою навчання	338

Олексій Світлана Миколаївна. Позакласна робота як передумова розвитку соціальних якостей школярів	334
Капко Людмила Михайлівна, Пинзеник Магдалина Михайлівна. ДІЛОВІ ПАПЕРИ (за програмою з української мови для 5-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів з угорською мовою навчання)....	328
Береш Катерина Юріївна. Для чого потрібно вивчати українську мову? (З досвіду реалізації шкільного навчального проекту)	382
Контрош Катерина Іштванівна. Роль гурткової роботи у формуванні мовної культури учнів шкіл з угорською мовою навчання	394
Борисова Єва Елемирівна. Допомогти у майбутньому житті (Програма курсу за вибором „Технічний переклад“ для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з угорською мовою навчання та конспект уроку технічного перекладу)	401
Федорова Олена Василівна. До проблеми розвитку національної термінології у світлі державного статусу української мови	415
Добушовська Оксана Іванівна. Роль учителя української мови та літератури у формуванні мовної компетентності учнів угорськомовних шкіл	440
Прокопович Юрій Андрійович. Особливості національного виховання молоді в умовах поліетнічного регіону	449
Думнич Маргарита Степанівна. Розвиток пізнавальних інтересів і творчих можливостей учнів у процесі вивчення української мови і літератури	456
Рего Ганна Іванівна. Методика викладання угорської мови в неугорськомовних дошкільних закладах та початкових школах Закарпаття кінця ХІХ – початку ХХ століття	466
Барань Агнеса. Комунікативний підхід до вивчення державної мови у школах з угорською мовою навчання	476
Ньорба Світлана Федорівна. Особливості викладання української мови у школах з угорською мовою навчання	479
СПИСОК УЧАСНИКІВ МІЖНАРОДНОГО НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО СЕМІНАРУ	483

ПЕРЕДМОВА

Закарпаття – багатонаціональний край. Область населяють представники понад 100 національностей. Згідно з Всеукраїнським переписом населення 2001 року в краї проживають 1010,1 тис. українців (80,5 відсотка), у тому числі 10,1 тис. русинів, 151,5 тис. угорців (12,1 відсотка), 32,1 тис. румун (2,6 відсотка), 31,0 тис. росіян (2,5 відсотка), 14,0 тис. ромів (1,1 відсотка), 5,6 тис. словаків (0,5 відсотка), 3,5 тис. німців (0,3 відсотка), а також 1540 білорусів, 565 євреїв, 518 поляків, 490 вірмен та інші.

Нині Українська держава послідовно підтверджує відданість проголошеному курсу на інтеграцію до європейських структур та гармонізацію вітчизняного національного законодавства.

Виходячи із цього, одним із пріоритетних завдань органів державної влади та місцевого самоврядування є подальше зміцнення історично-традиційної атмосфери міжетнічної злагоди, толерантності співжиття та високого рівня взаєморозуміння між представниками різних національних груп, конкретне вирішення їх запитів щодо збереження своєї національної ідентичності.

Проголошення України незалежною державою змінило суспільний статус української нації, дало могутній поштовх до національного розвитку національних спільнот.

Відповідно до статті 11 Конституції України „Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України”.

Для задоволення етнокультурних потреб національних меншин в області створено мережу освітніх, культурно-мистецьких закладів, яку приведено у відповідність до національного складу населення та запитів громадян щодо мови навчання. В регіоні, крім україномовних, функціонує 118 загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин. У 90 дошкільних закладах виховання ведеться мовами національних

11. Гуїванюк Н., Бузинська В., Тодорюк С.. Українська література: Підручник для 6 кл. ЗНЗ із навчанням мовами національних меншин. – Львів: Світ, 2006.
12. Розумик Т.М., Пинзеник М.М., Капко Л.М.. Українська мова: Підручник для 7 кл. ЗНЗ із угорською мовою навчання. – Львів: Світ, 2007.
13. Гуїванюк Н., Бузинська В., Тодорюк С.. Українська література: Підручник для 7 кл. ЗНЗ із навчанням мовами національних меншин. – Львів: Світ, 2007.
14. Галас А.М. та інші. Українська мова: Підручник для 8 класу ЗНЗ з угорською мовою навчання. – Львів: Світ, 2008.
15. Гуїванюк Н., Бузинська В., Тодорюк С.. Українська література: Підручник для 8 кл. ЗНЗ із навчанням мовами національних меншин. – Львів: Світ, 2008.
16. Гуїванюк Н.В., Чучка П.П. Українська мова: Підручник для 8-9 кл. шкіл України з угорською мовою навчання. - Львів: Світ, 1999.
17. Степанишин Борис. Українська література: Підручник для 9 кл. – 5-те вид.- К.: Освіта, 1997.

Резюме

У статті подається аналіз діючих програм та підручників з української мови та літератури в угорськомовних навчальних закладах України у зв'язку з підготовкою до зовнішнього незалежного оцінювання. Також подаються окремі пропозиції щодо удосконалення навчально-методичної літератури, що виникли в ході апробації діючих програм та підручників з даних предметів.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ШКОЛАХ З УГОРСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ

Черничко Степан Степанович,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філології,

проректор з навчальної та наукової роботи

Закарпатського угорського інституту ім Ференца Ракоці II

1. Мовна освіта – вагомий напрямок освітньої політики України

Особливо вагомим напрямком державної освітньої політики України є мовна освіта. Згідно *Національної доктрини розвитку освіти* мовна освіта у державі спрямована насамперед на обов'язкове оволодіння громадянами державною мовою, можливість вивчення рідної мови або навчання цією мовою та опанування хоча б однієї іноземної мови. Саме мовна освіта як необхідна складова усього освітнього процесу покликана сприяти розвитку мовної культури та компетенції, вихованню поваги до лінгвістичного розмаїття держави, толерантності та виваженості у ставленні до представників різних етносів, носіїв різних мов і культур. Вивчення державної мови є необхідною умовою включення національних меншин в суспільне життя держави. Володіння державною мовою розширює освітні, культурні, економічні, політичні перспективи особистості. У державному стандарті загальної середньої освіти України ставиться мета забезпечити активне володіння всіма учнями державною мовою, сформувати в них мовну, комунікативну та етнокультурологічну компетентність у різних сферах і жанрах мовлення.¹⁶

¹⁶ Державний стандарт загальної середньої освіти України. <http://www.mon.gov.ua/laws>

2. Проблемні питання мовної освіти

При СРСР українська мова як навчальний предмет не входила до навчальних планів шкіл з національною мовою викладання (як угорська, румунська, молдавська тощо). Після впровадження в дію закону України *Про мови в УРСР* (1989) ситуація щодо української мови поліпшилася. Стаття 2 цього закону встановлює, що державною мовою України є українська, і держава забезпечує через навчальні заклади всі необхідні умови для її опанування. Стаття 27 визначає викладання української мови обов'язковим у всіх освітніх закладах. Право вивчати офіційну мову певної країни є частиною мовних прав людини (Skutnabb-Kangas 1990). Гаазькі рекомендації щодо освітніх прав мовних меншин проголошують, що державна мова повинна викладатися як навчальний предмет і бажано двомовними вчителями. Проте протягом майже 20 років незалежності Україна так і не змогла створити належні умови для засвоєння державної мови у національних школах. У викладанні української мови виникають певні проблеми насамперед щодо організації навчального процесу та методичного забезпечення, які можна підсумувати таким чином.

Перша проблема – відсутність чітко і ясно визначеної мети щодо рівня оволодіння українською мовою як державною у школах з мовами навчання національних меншин. У програмі іноземної мови чітко визначені цілі. Рівень володіння іноземною мовою на кінець четвертого класу відповідає рівню A1, на кінець дев'ятого класу – рівню A2+, а на кінець дванадцятого класу – рівню B1+ згідно з „Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання”.

Основними документами, якими регулюються мета, зміст, критерії та вимоги навчання української мови у школах з мовами навчання національних меншин практично не визначається рівень володіння українською мовою, який учням треба досягти на різних етапах вивчення мови.

Наступна проблема стосується навчальних програм та підручників, навчальних посібників. Шкільний предмет *Українська мова* вимагає від вчителів застосування зовсім іншого підходу у школах з українською мовою навчання, ніж у школах з мовами навчання національних меншин. У школах з українською мовою навчання на уроках української мови вивчається *рідна мова* учнів, якою вони з дитинства вже володіють. А в школах національних меншостей *українська мова – державна*, якою учень не володіє, і яку починає вивчати практично у першому класі. Дитина в українськомовній школі вже у першому класі володіє українською мовою як рідною, і основна мета вивчення шкільного предмета *Українська мова* – розвивати мовлення, мовні навички і комунікативну компетенцію учнів, давати знання про структуру, будову рідної мови. У школах з навчання мовами національних меншин першокласник лише починає знайомитися з державною мовою, і це обов'язково потрібно враховувати при створенні навчальних програм і підручників. У Програмі з української мови для шкіл з угорською мовою навчання (12-рчна школа) визначено: „Специфіка організації навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах з угорською мовою навчання зумовлена: по-перше, тим, що на початку вивчення цієї мови більшість учнів не володіє нею; по-друге, належністю української та угорської мов до різних генеалогічних груп, розбіжностями звуко-буквених систем, а також графіки, орфографії, орфоепії, синтаксису та ін. у цих мовах”. Перенесено на перше місце мовленнєву лінію, і співвідношення мовної теорії та мовленнєвої практики однозначно змінено на користь останньої. Приоритетним є „розвиток навичок мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання, письма”. І головне: „Робота над мовною теорією, формуванням знань про мову підпорядковується інтересам розвитку мовлення”.

Проте, у шкільних підручниках зобов'язують дітей вже у початкових класах вивчати граматику української мови, на уроках української мови пріоритетним є вивчення граматичного матеріалу. Підручники переобтяжені теоретичною граматиною і в них мало уваги приділяється комунікативному аспекту і розвитку комунікативної компетенції (Гульпа 2000, Повхан 1999, 2003). Викладання державної мови для національних меншин методами рідної – це велика педагогічна і методична помилка (Vaugh 1999), яка приводить до того, що меншина не оволодіє досконало державною мовою. Не розроблені також і додаткові навчальні матеріали: робочі зошити, посібники для вчителів, шкільні словники, відео чи аудіо матеріали, які б дали змогу інтенсифікувати навчальний процес для учнів. Це дуже важливо для тих учнів, які проживають у місцях компактного поселення національних меншин і рідко стикаються з державною мовою поза шкільними стінами.

Крім вищезгаданих, великою проблемою вивчення української мови в школах з навчання мовами нацменшин вважаються і кадрові недоліки.

Проблему відповідних педагогічних кадрів неможливо вирішити з направленням українських філологів до сільських шкіл з мовами навчання національних меншин. Фахівці, які отримали диплом вчителя української мови і літератури, підготовлені викладати українську мову як рідну. Вони не знають, як це робити в класах, де рідна мова дітей інша, якою більшість цих вчителів не володіє. У школах з мовою викладання національних меншин вчителям державної мови треба викладати українську мову методом зіставлення рідної мови учнів з українською мовою. Отже, у школах з мовою навчання національних меншин вчителям державної мови потрібно володіти і рідною мовою учнів (Антонюк 2003). У Гаазьких рекомендаціях щодо прав національних меншин на освіту сказано: „Викладання мови меншин як предмета має здійснюватися на постійній основі. Офіційна мова держави також повинна бути предметом постійного викладання, бажано вчителями, які володіють двома мовами і добре знають рівень культурної та мовної підготовки дитини”¹⁷

У системі вищої освіти навчальна дисципліна *Методика викладання української мови* має бути іншого спрямування для студентів, які викладатимуть у школах українську мову як рідну, і для студентів, які вивчатимуть державну мову України у школах з мовою навчання національних меншин. Такій підхід викладання української мови вже має практику. О.Хорошковська розробила декілька програм, підручників по темі викладання української мови у школах з російською мовою навчання. В Одеському обласному інституті удосконалення вчителів розроблена методика викладання державної мови як нерідної (Ананченко 2007). Так само, у Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II готують майбутніх вчителів української мови і літератури саме для шкіл області з угорською мовою навчання.

Отже, цілком закономірно, що за даних умов оволодіти державною мовою у загальноосвітніх закладах освіти мовою навчання національних меншин на рівні, який гарантує успішну інтеграцію в суспільство надзвичайно складно (Панчук 2008: 611–613).

3. Гаазька програма – добра мета, але неправильний шлях

Указ Президента України про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні від 20 березня 2008 року № 244/2008 починаючи з основної школи в школах з мовами на-

17 Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту та пояснювальна записка. Фундація міжнародних відносин, 1996 – с. 6–7.

вчання національних меншин запроваджує проведення факультативних занять та вивчення окремих предметів українською мовою. „Галузева Програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки”, затверджена наказом МОН № 461 від 25 травня 2008 року, відповідно до указу Президента, запроваджує двомовне вивчення (мовою навчання за рахунок інваріантної частини та українською мовою за рахунок варіативної частини навчальних планів) деяких предметів (історія України, географія, математика, тощо). Тобто МОН замість забезпечення всіх необхідних умов викладання державної мови запроваджує таку освітню програму, яка у міжнародній науковій літературі визначається як *транзитивна* або *перехідна* (*transitional programme*). Характерною ознакою такої освітньої програми є вивчення мови меншини чи навіть надання можливості викладання цією мовою, потім двома мовами (державною мовою і мовою меншини) на певних етапах освіти лише з огляду на те, щоб полегшити швидший перехід до викладання державною мовою. Мета перехідної освітньої програми – мовна асиміляція, одномовність на державній мові (Baker 1995, Skutnabb-Kangas 1984: 125–133, Раннунт 2004: 160–161).

Наша держава впроваджує двомовне навчання для національних меншин на таких умовах, коли сам міністр освіти і науки України знає, що учні шкіл з мовами навчання національних меншин практично не володіють державною мовою.¹⁸ Мета запровадження галузевої програми позитивна, сприяючи поліпшенню вивчення української мови. Але вибраний шлях – неправильний.

¹⁸ Слова міністра: „Виявилось, що замість навчання української мови його нерідко імітують, а до шкільних атестатів виставляються найвищі бали”. Текст виступу див. на сайті МОН (http://www.mon.gov.ua/newstmp/2008/05_03/doc.doc).

Мета освіти – дати знання учням з усіх загальноосвітніх навчальних дисциплін. Як може зрозуміти учень, який не володіє українською мовою, математику чи історію, яку викладають йому – українською? Подумайте: чи не дорога ціна вивчення української мови, якщо учні не будуть мати знання з математики, історії, географії, фізики, біології?!

Наказ № 461 запроваджує двомовне навчання, але не розроблені загальні підходи та методика організації і проведення двомовного навчання. Про це свідчить, що у лютому 2009 року відбулася робоча нарада щодо стану реалізації галузевої програми, де учасниками зосереджено увагу на шляхи виконання положень програми, особливостей поетапного переходу на двомовне вивчення окремих предметів, вказано на необхідність додаткового навчально-методичного забезпечення цього процесу.¹⁹ До сьогоднішнього дня немає конкретної відповіді щодо двомовного навчання на такі важливі питання, як наприклад:

1) Двомовне вивчення окремих предметів проводитиметься шляхом проведення двомовних уроків (як про це іде мова в матеріалах, розміщених на офіційному сайті МОН²⁰), чи так, як вказано у галузевій програмі: уроки за рахунок інваріантної частини проводитимуться мовою навчання, а за рахунок варіативної частини навчальних планів – українською?

2) Якщо уроки за рахунок інваріантної частини проводитимуться мовою навчання, а за рахунок варіативної частини навчальних планів – українською мовою, можливо, що уроки рідною мовою проводить один учитель, а українською – інший? Знання учнів оцінюються і на уроках рідною мо-

¹⁹ Дивись на сайті МОН: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2009/20_02/1.

²⁰ Дивись на сайті МОН: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2009/20_02/1.

вою, і на уроках, які проводяться українською мовою, або лише на уроках рідною мовою?

3) Хто бере на себе витрати, пов'язані з тим, щоб учні шкіл з мовами навчання національних меншин з деяких предметів мали не лише один підручник, а два: один мовою навчання, і другий – україномовний?

4. Рівень володіння державною мовою і вимоги при вступі до ВНЗ

Мета викладання державної мови і запровадження Гаузевої програми – поліпшення вивчення української мови. Але *рівень володіння мовою* – це дуже не однозначна фраза. Який рівень хочемо ми досягти у школах з мовами навчання національних меншин? Якщо проаналізувати Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти та накази Міністерства освіти і науки України, то здається, що ми беремось за таку роботу, яка за межами наших зусиль. МОН від 2008 року вимагає від випускників шкіл з мовами національних меншин ті самі знання з української мови, як і від учнів, рідна мова яких – українська. Від 2010 року запроваджує проходження незалежного тестування українською мовою з усіх загальноосвітніх предметів.

У мовознавстві розділяють два основні рівня мовної компетенції: поверхова і когнітивна або пізнавальна (May та ін. 2004: 40–54). В основі першого рівня лежить володіння мовою, який дає можливість успішно брати участь у повсякденних комунікативних ситуаціях (розмовляти про погоду, під час купівлі у крамниці, і т.д.). Цей рівень виникає відносно легко і швидко. Другий, вищий рівень мовної компетенції дозволяє ефективно користуватися мовою як засобом навчання і пізнання. Цей високий рівень мовної компетенції формується довгими роками. Тобто, людина, яка не має когнітивний рівень мовної компетенції у певній мові, практич-

но не може ефективно і результативно користуватися цією мовою як засобом навчання і пізнання (May et al 2004: 40–54). Мовознавцями, які досліджують питання двомовності, доведено, що людина, яка вивчає мову як нерідну в школі, ніколи не буде володіти нею на такому рівні, як ті, які розмовляють цією мовою як рідною. Наші політики чомусь вважають так, що учням-угорцям потрібно володіти українською мовою на такому ж рівні, як українцям. Але шлях до двомовності національних меншин ведеться через освіту рідною мовою, в рамках якого державну мову викладають як обов'язковий навчальний предмет для цієї меншини на постійній основі за специфічно розробленими програмами, підручниками, посібниками вчителями, які володіють обидвома мовами (May et al 2004, Skutnabb-Kangas 1990, 2002).

На основі вищенаведених просто незрозуміло, як могло Міністерство освіти і науки провести обов'язкове зовнішнє незалежне тестування як вступ до вищих навчальних закладів з української мови і літератури, при тому так, що вимоги до знань випускників українських шкіл та учнів загальноосвітніх навчальних закладів з мовами навчання національних меншин були однакові. Це рішення робить випускників шкіл національних меншин неконкурентноспроможними при вступі до ВНЗ. Учні, які навчаються у школах з державною мовою навчання, вивчають українську мову і літературу як рідну, за іншими програмами та підручниками, в іншому обсязі годин, ніж учні шкіл з мовами навчання нацменшин. У Гаазьких рекомендаціях щодо прав національних меншин на освіту чітко вказано: „Особи, які належать до національних меншин, повинні мати доступ до вищої освіти рідною мовою тоді, коли вони продемонстрували в цьому потребу та коли це підтверджено їх достатньою кількістю” (пункт 17). У Рамковій конвенції про захист національних меншин також вказується: „Сторони зобов'язуються створити особам,

які належать до національних меншин, рівні можливості для доступу освіти всіх рівнів” (пункт 3, Стаття 12). Дискримінативне і те рішення Міністерства освіти і науки України, на основі якого можливість проведення зовнішнього незалежного тестування з інших предметів рідною мовою забезпечується лише у перехідний період (2008–2009 роки). Міжнародні експерти-мовознавці з питань мовної освіти вважають, що випускні та вступні іспити потрібно провести мовою навчання (García 1996: 240).

5. Висновки

Метою викладання української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з мовами навчання національних меншин має бути формування функціонального білінгвізму, такого рівня двомовності, на основі якої учні можуть користуватися державною мовою на всіх видах мовної діяльності (аудіювання, говоріння, читання і письмо). Якщо у системі початкової та загальної середньої освіти не визначені конкретні цілі щодо рівня володіння державною мовою, то практично стане неможливим досягнення належного рівня. Це важливо і тому, що мовознавцям відомо: немає якогось стандартного білінгвізму. На практиці зустрічаються лише різні мовні ситуації. Абсолютна більшість людей, які володіють двома чи більше мовами, рідною мовою володіють набагато краще, ніж другою. Тому метою викладання української мови у школах з мовами навчання національних меншин має бути формування такої двомовності, яка дає можливість для збереження рідної мови і користування другою мовою у всіх ситуаціях, коли це потрібно. Випускники шкіл з мовами навчання національних меншин будуть конкурентноспроможними тоді, коли будуть мати такі ж права і можливості при вступі до вищих навчальних закладів, як абітурієнти-українці: право складати вступні випробування з рідної мови і рідною мовою.

Закон України про мови (Стаття 2) та Національна доктрина розвитку освіти визначають, що держава гарантує всі необхідні умови для того, щоб національні меншини змогли оволодіти державною мовою. Якщо Україна насправді хоче досягти цього, тоді викладені вище проблеми обов'язково потрібно вирішити. Я впевнений у тому, що поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин потрібно вирішувати в системі мовної освіти, де мова навчання – рідна мова учнів, а державну мову викладають на високому рівні фахівці, спеціально підготовлені для такої роботи. І тоді рівень мовної і комунікативної компетенції учнів шкіл з мовами навчання національних меншин буде високий як рідною, так і державною мовою.

Перелік використаних джерел

1. Baker, C. 1995. Foundations of bilingual education and bilingualism. Bridgend: Multilingual Matters.
2. Baugh, J. 1999. Out of the Mouths of Slaves: African American Language and Educational Malpractice. Austin: University of Texas Press.
3. García, O. 1996. Bilingual Education. // The Handbook of Sociolinguistics, 405–420. Oxford: Blackwell.
4. May, S. – Hill, R. – Tiakiwai, S. 2004. Bilingual/Immersion Education: Indicators Of Good Practice. Final report to the Ministry of Education. Waikato: Wilf Malcolm Institute of Educational Research? School of Education, University of Waikato.
5. Skutnabb-Kangas, T. 1984. Bilingualism or Not – the Education of Minorities. Clevedon: Multilingual Matters.
6. Skutnabb-Kangas, T. 1990. Language, Literacy and Minorities. London: A Minorities Rights Group Report.
7. Skutnabb-Kangas, T. 2002. Why should linguistic diversity be maintained and supported in Europe? Some arguments. Guide for the development of language education policies in Europe: from

- linguistic diversity to plurilingual education. Reference study. Strasbourg: Council of Europe: Language Policy Division, DG IV.
8. Ананченко Т. 2007. До питання про методику викладання державної мови вчителям базових дисциплін у закладах освіти з національним складом учнів на Одещині. *Українознавство* 2007/1: 182–186.
  9. Антонюк Р. 2003. Нові засади мовної ідентичності в Україні. // *Нові технології навчання*. Науково-методичний збірник, 115–125. Київ: Науково-методичний центр вищої освіти.
  10. Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту та пояснювальна записка. Фондація міжнародних відносин, 1996.
  11. Гульпа Л. 2000. Особливості розвитку шкільництва національних меншин у Закарпатській області. // *Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Петра Лизанця, 186–192*. Ужгород: Ужгородський державний університет.
  12. Панчук, М. та інші 2008. *Закарпаття в етніонаціональному вимірі*. Київ: Інститут поліетнічних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.
  13. Повхан К. 1999. Державна мова в школах національних меншин. *Українська мова і література в школі*. 1999/4: 55–57.
  14. Повхан К. 2003. Проблеми і перспективи навчання державної мови учнів-угорців. *Українська мова і література в школі*. 2003/8: 52–55.
  15. Раннут, М. 2004. *Пособие по языковой политике*. Таллин: Таллинский педагогический университет.

Резюме

Мовна освіта України спрямована насамперед на обов'язкове оволодіння громадянами державною мовою, можливість вивчення рідної національної мови або навчання цією мовою та опанування хоча б однієї іноземної мови. Але у викладанні української мови у школах з угорською мовою навчання є проблеми, пов'язані з невизначеністю конкретної мети щодо рівня володіння державною мовою, підготовкою вчителів української мови, підручниками.

ПРО УДОСКОНАЛЕННЯ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНИХ ПЛАНІВ В УЖГОРОДСЬКІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНІЙ ШКОЛІ ЗІ СЛОВАЦЬКОЮ ТА УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ НАВЧАННЯ І ПОГЛИБЛЕНИМ ВИВЧЕННЯМ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Берник Зінаїда Михайлівна,
учитель української мови і літератури,
учитель-методист,

Герзанич Маргарита Михайлівна,
заступник директора з навчальної роботи,
учитель-методист,

Івашкович Марія Миколаївна,
учитель української мови,
учитель вищої категорії

З метою створення належних умов для забезпечення ефективності процесу вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах із навчання мовами національних меншин МОН України 26 травня 2008 року затвердило галузеву Програму поліпшення вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах із навчання мовами національних меншин на 2008 – 2011 роки. Основним завданням галузевої Програми, серед іншого, є створення і видання підручників нового покоління та навчально-методичної літератури до них, розширення словникової бази як запоруки зміцнення статусу української мови як державної.

Ужгородська ЗОШ I-III ст. № 21 є школою зі словацькою та українською мовами навчання, тому не всі перелічені в Програмі заходи щодо поліпшення вивчення української мови можливо реалізувати в умовах функціонування цього навчального закладу.